

УДК 364-78

## СИСТЕМА ПРИЯТЕЛІВ: ТЕОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Жиленко Руслан В'ячеславович

м.Ужгород

*Одним із пріоритетних напрямків сучасної соціальної роботи в Україні та світі є повернення представників маргіналізованих та соціально виключених груп до ширшого соціуму, їхньої ресоціалізація та соціальна адаптація. Складність цього процесу полягає в тому, що в силу різних причин, до таких категорій часто відносяться групи населення, які, здавалося б, мають дуже мало спільного між собою, а саме: люди з наркотичною залежністю та особи похилого віку, самотні матері та особи, що живуть з ВІЛ/СНІДом, бездомні та люди з особливими потребами тощо. Саме відмінні характеристики різноманітних соціально виключених груп змушують соціальних працівників шукати все нові і нові методи, методики та техніки, які б у рівній мірі підходили для роботи із людьми, що належать до різних категорій клієнтів. Однією із таких технік, що нещодавно з'явилась в Україні, є «система приятелів» (Buddy System).*

*Ключові слова: система приятелів, приятельські пари, волонтери, соціально виключені групи, діти та молодь з обмеженими можливостями.*

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що зростання кількості осіб, що належать до соціально виключених груп, вимагає від соціальних працівників пошуку нових та адекватних підходів, які б дозволили ефективно реагувати на виклики часу.

Як це не дивно, система приятелів вперше була застосована в плаванні, особливо рекреаційному, і передбачала розбивку плавців на пари для забезпечення їхньої безпеки. Загалом система приятелів передбачає «співпрацю людей шляхом їхнього поділу на пари, з метою забезпечення взаємної допомоги та безпеки» [1]. Ця техніка продемонструвала свою ефективність і була

досить швидко запозичена бізнесом, освітніми закладами та навіть армією. В менеджменті система приятелів використовується переважно для допомоги молодим працівникам у входженні до колективу та задля підвищення продуктивності праці, коли новий або не дуже ефективний працівник утворює приятельську пару із більш досвідченим чи успішним співробітником. Подібним виглядає застосування цієї системи і в освітніх закладах. Новачки або відстаючі учні створюють приятельські пари із успішними або старшими учнями з метою покращення успішності або адаптації перших. В армії ця система використовується зокрема серед бойових плавців.

Наступним кроком у застосуванні системи приятелів стало її використання в системі клінічної психіатрії, де остання була віднесена до так званих недирективних методів. Застосування системи приятелів в клінічній психіатрії передбачає закріплення за клієнтом конкретного радника (консультанта), який, «за аналогією із хімією, виступає скоріше каталізатором, ніж реагентом» [2]. Зрозуміло, що радник повинен бути обізнаним із терапевтичними заходами, але не повинен в них втручатися, висловлювати власні судження, поради, чи ставити діагнози. Він виступає свого роду дзеркалом, яке дозволяє клієнту більш чітко та акцентовано усвідомити свої відчуття та ставлення. Критичним фактором є те, що клієнт завжди повинен знати, що поряд є людина, яка завжди вислухає, спробує зрозуміти, не нав'язуючи власних суджень або цінностей.

Перше застосування системи приятелів в соціальній роботі пов'язано із спалахом ВІЛ інфекції в США. Одним із її наслідків стала поява цілої групи соціально виключених людей. Особи, що живуть з ВІЛ/СНІДом страждали не лише фізично, але й мораль-

но, коли опинилися практично в повній соціальній ізоляції, втрапивши роботу, друзів, звичне оточення. Першими, хто прийшов на допомогу жертвам інфекції стали громадські організації, що спробували зменшити їхнє страждання. В першій половині 80-х років XX століття Джуді Пібоді (Judy Peabody) вперше не практиці застосувала систему приятелів в соціальній роботі. Ця представниця вищого класу не тільки обґрунтувала можливість використання системи в роботі з ВІЛ інфікованими, але й особисто стала волонтером-приятелем для багатьох людей, що помирали від СНІДу. Особливо слід зазначити, що мова йшла про клієнтів, які, в той час, однозначно розглядалися як декласовані та небезпечні покидки суспільства. Роджер Мак Ферлейн (Rodger McFarlane) та Ларрі Кремер (Larry Kramer) фактично поставили систему приятелів на організовану основу. Саме їхня організація GMHC, що також працювала із ВІЛ інфікованими, вперше розпочала підготовку волонтерів та створення приятельських пар на систематичній основі [3].

Головною причиною швидкого поширення системи приятелів в інших країнах та на інші категорії клієнтів стало те, що «незважаючи на професійну роботу соціальних працівників, часто вразливі верстви населення залишаються ізольованими від суспільства»[4]. Система приятелів «спрямована насамперед на подолання цієї ізоляції і є спробою «втягнути» людей за межі їхнього звичайного (як правило, досить обмеженого) кола спілкування, сприяти їхній ефективнішій соціальній інтеграції»[4]. В наш час в США та країнах Європи вона використовується для роботи із людьми з особливими потребами, безпритульними, іммігрантами, людьми похилого віку тощо. Ця техніка є на озброєнні як громадських організацій так і муніципальних соціальних служб. Однак, незважаючи на особливості, пов'язані з відмінностями між категоріями клієнтів, в основі системи приятелів лежать одні й ті ж принципи та цінності. Систем побудована на приятельських парах, які створюються із дотриманням певних правил. Приятель – це завжди волонтер. Однак, слід пам'ятати, що приятель не повинен ні в якому разі підняти, з одного боку, друга, а, з іншого – професійного соціального працівника. Це досягається шляхом цілеспрямованого пошуку волонтерів, оцінки їхньої мотивації та відповідності поставленим задачам, їхньої спеціальної підготовки та чіткому визначенню часових меж приятелювання. Волонтер повинен відповідати наступним принципам:

- Сприймати свого клієнта без будь-яких умов;
- Бути уважним і відкритим до клієнта (дозволяти клієнту проявляти себе);
- Цінувати, перш за все, клієнта, а не певну спільну діяльність;
- Підлаштовуватися, «слідувати» за своїм клієнтом;
- Не бути байдужим до проблем клієнта.

Важливим етапом створення приятельських пар є підготовка волонтерів та пошук спільних інтересів між ними та клієнтами. В основі підготовки майбутніх приятелів лежить розширення їхнього уявлення про представників цільової групи та їхні особливі потреби. Безпосередньому створенню пар передують групові зустрічі волонтерів та клієнтів. Їхні учасники розповідають про свої інтереси, улюблені заняття, спосіб проведення вільного часу. Саме спільні інтереси є головною передумовою створення пари. На наступному етапі триває обговорення можливостей спільного проведення часу та спільної діяльності. При створенні пар необхідно враховувати спроможність обох учасників до спільної діяльності, їхні потреби та мотивацію, наявність та обсяг вільного часу, вік, стать, хобі, особистісні характеристики, психологічні чи фізичні обмеження, особисті симпатії. Створення пар починається із особистої, рідше групової, зустрічі майбутніх приятелів. Під час зустрічі чітко обумовлюється регулярність та тривалість зустрічей, види спільної діяльності, взаємні очікування тощо.

Варто зазначити, що вибір спільної діяльності залежить виключно від приятельських пар. Водночас вони повинні усвідомлю-

вати можливі фізичні та ментальні бар'єри у реалізації спільних заходів, наприклад, непомірна ціна квитків на концерт, відсутність можливостей фізичного доступу для осіб з неповносправністю тощо. До можливих видів спільної діяльності можна віднести використання мережі Інтернет, настільні ігри, приготування та прийняття їжі, перегляд фільмів, прослуховування музики, прогулянки, відвідини кафе, магазинів, концертів, кінотеатрів, театрів тощо. Головне, щоб обоє приятелів отримували задоволення від цього.

Система приятелів передбачає, що утворені пари є обмеженими в часі і мають свій життєвий цикл. Він складається з наступних етапів:

1. Початок: перше знайомство, домовленість про зустріч;
2. Знайомство: перший місяць існування приятельської пари, випробувальний період;
3. Продовження приятелювання: приятельські пари проводять спільну діяльність;
4. Завершальна фаза: стимулювання більшої незалежності клієнта, підготовка до прощання;
5. Прощання.

Успішність застосування системи приятелів безумовно залежить від організації та планування всіх етапів роботи з парами. Організації та установи, що задіяні в процесі, беруть на себе відповідальність за пошук та відбір волонтерів, залучення цільової групи клієнтів, підготовку волонтерів, в разі необхідності, роботу із сім'ями клієнтів, створення пар, постійний моніторинг їхньої спільної діяльності, припинення існування старих та створення нових пар. Зазвичай організаційний етап має наступні складові:

1. Попереднє дослідження:
  - Визначення потенційних партнерів;
  - Оцінка потреб цільової групи;
  - Розробка плану діяльності;
  - Чітке визначення завдань проекту;
  - Розробка системи управління проектом;
2. Залучення необхідних фінансових ресурсів;
3. Залучення персоналу проекту;
4. Визначення критеріїв оцінки успішності проекту;
5. Розробка комунікаційного плану проекту;
6. Залучення організацій-партнерів проекту;
7. Залучення цільової групи проекту;
8. Залучення та відбір волонтерів;
9. Навчання волонтерів;
10. Створення пар приятелів;
11. Діяльність пар приятелів.

Враховуючи виняткове значення волонтерів для системи приятелів, лєвова частка уваги організації повинна бути приділена наставництву. Волонтерами можуть бути представники різних соціальних та вікових груп. Однак досвід різних країн вказує на те, що в якості волонтерів найчастіше залучена учнівська молодь, а саме: старшокласники та студенти. Безумовно вони потребують особливої уваги та наставництва. Останнє, в системі приятелів, передбачає постійну та доступну підтримку з боку організації, супервізю спільної діяльності пар, регулярні зустрічі для обміну думками і враженнями, тематичні заняття і консультації.

Слід зазначити, що багато сучасних підходів і методів соціальної роботи не використовуються в нашій країні через банальний брак коштів або неможливість їхнього застосування в існуючій системі соціальних послуг. Система приятелів має в цьому плані декілька значних переваг. По-перше, вона є доволі «дешевою», оскільки переважно побудована на волонтерських засадах. Найбільш витратним є початковий етап організації роботи. Зарубіжний і вітчизняний досвід показує, що організації, які вже налагодили роботу з 20-25 парами приятелів, обходяться мінімальними затратами та персоналом, який часто не перевищує 2 осіб. По-друге, система приятелів є доволі гнучкою. Вона під-

ходить для різних категорій клієнтів та може бути запровадженою різними організаціями та установами. Наприклад, система може використовуватися як для роботи з дітьми з обмеженими можливостями, що проживають вдома, так і тими, що знаходяться в інтернатних закладах.

Одна із перших спроб запровадження системи приятелів в Україні пов'язана з дітьми та молоддю з особливими потребами. 2011 року Карпатський фонд та Благодійний фонд Скан (Королівство Нідерланди) ініціювали програму «Стань приятелем», в межах якої було підтримано 10 проектів громадських і благодійних організацій Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей щодо запровадження системи приятелів у роботі з дітьми і молоддю з особливими потребами[5]. Важливо відзначити, що цільовими групами в проектах виступають як діти, що перебувають вдома, так і ті, що знаходяться в інтернатних закладах. В програмі беруть участь як діти з фізичними вадами, так і з розумовими. Перший рік виконання програми продемонстрував ряд сильних сторін та труднощів у запровадженні цієї системи в Україні.

До сильних сторін безумовно можна зарахувати відчутний позитивний вплив на цільову групу. Приятелі-волонтери істотно впливали на соціалізацію дітей з особливими потребами, розвиток їхніх соціальних навичок та комунікативні здібності. Зазнали також позитивного впливу самі волонтери, отримавши нові знання і навички. Поява значної кількості дітей з обмеженими можливостями у громадських місцях сприяла певним позитивним зрушенням у свідомості населення міст, де реалізуються проекти.

Водночас, необхідно звернути увагу і на деякі складнощі у

запровадженні системи в нашій країні. По-перше, значна кількість організацій та установ розглядають дітей з особливими потребами скоріше як цілісну групу, ніж як групу особистостей з індивідуальними потребами. Все ще існує тенденція до підміни індивідуальної діяльності приятельських пар груповими заняттями, в яких бере участь декілька пар одночасно. По-друге, програма виявила досить високий рівень недовіри батьків дітей з особливими потребами до незвичних технік роботи. По-третє, інституційні заклади з великим небажанням давали дозволи на те, щоб діти залишали їхні стіни для проведення діяльності в приятельських парах. Основним інструментом подолання згаданих труднощів є роз'яснювальна робота, яка повинна бути спрямованою на всі зацікавлені сторони, а саме: волонтерів, організації та установи, що працюють з дітьми з обмеженими можливостями та на батьків. Незважаючи на певні труднощі, перший рік реалізації програми показав ефективність системи приятелів та можливість її запровадження в Україні як для роботи із дітьми з обмеженими можливостями, так і з іншими категоріями клієнтів.

Таким чином, система приятелів є дієвою і, що не менш важливо, ефективною технікою подолання проблеми соціального виключення. Важливо відзначити, що дана система є доволі універсальною та може використовуватися у роботі з клієнтами, які належать до різних соціальних груп.

Подальша розробка даної теми пов'язана із обґрунтуванням запровадження системи приятелів для роботи із різними категоріями клієнтів в Україні, враховуючи досвід її апробації в сфері соціальної роботи із дітьми та молоддю з обмеженими можливостями.

#### Література та джерела

1. Buddy System [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.audioenglish.net/dictionary/buddy\\_system.htm](http://www.audioenglish.net/dictionary/buddy_system.htm) - Загол. з екрану. – Мова англ.
2. Rogers Carl R. The Nondirective Method as a Technique for Social Research / Carl R. Rogers. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2770858?uid=3739232&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21100839539281> - Загол. з екрану. – Мова англ.
3. Pioneers who Began as Volunteers in the AIDS Epidemic by Larry Mass, MD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gmhc.org/news-and-events/press-releases/pioneers-who-began-as-volunteers-in-the-aids-epidemic-by-larry-mass-md> - Загол. з екрану. – Мова англ.
4. Стань приятелем. Проект, що допомагає дітям з особливими потребами знаходити друзів // Вісник благодійництва. – 2012. - № 2. – С.33
5. Проект «Допоможи іншому – стань приятелем» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathianfoundation.org.ua/programs/grant/25-buddies> - Загол. з екрану. – Мова укр.

*Одним из приоритетных направлений современной социальной работы в Украине и мире является возвращение представителей маргинализированных и социально исключенных групп в более широкий социум, их ресоциализация и социальная адаптация. Сложность этого процесса заключается в том, что к таким категориям населения часто относятся группы населения, какие, казалось бы, имеют очень мало общего между собой, а именно: люди с наркотической зависимостью и люди преклонного возраста, одинокие матери и лица, что живут с ВИЧ/СПИДом, бездомные и люди с особыми потребностями. Именно отличительные характеристики разнообразных социально исключенных групп побуждают социальных работников искать все новые и новые методы, методики и техники, которые в равной степени подошли б для работы с людьми, которые принадлежат к разным категориям клиентов. Одной из таких техник, которая недавно появилась в Украине, является «система приятелей» (Buddy System).*

*Ключевые слова: система приятелей, приятельские пары, волонтеры, социально исключенная группа, дети и молодежь с ограниченными возможностями.*

*One of the priorities of modern social work in Ukraine and in the world is to return the marginalized and socially excluded persons to wider society, as well as their re-socialization and social adaptation. The difficulties of the process is connected to the fact that diverse groups, having nothing in similar at the first glance, falls under this definitions: drug addicts and elderly, lonely mothers and people living with AIDS, homeless and disabled etc. These diverse characteristics of the different groups force social workers to look for the new methods, approaches, and technics equally suitable for different clients. Buddy System is one of this technics, which recently appeared in Ukraine.*

*Key words: Buddy System, buddy pairs, volunteers, socially excluded groups, children and youth with the special needs.*